

Psykoanalysen

Psykoseksualitet er et grunnmotiv

Siri Erika Gullestad

PhD, professor, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo

s.e.gullestad@psykologi.uio.no

Mitt anliggende er en teori som omfatter både relasjonsbehov og seksualitet som grunnleggende krefter i menneskelivet.

«Siri Gullestad ønsker seg tilbake til Freud», skriver Sigmund Karterud i sin kritikk av min artikkel om seksualitet i novemberutgaven av *Psykologtidsskriftet*. Det kan leses som at jeg ønsker meg tilbake til en ren freudiansk forståelse av drivkreftene i menneskesinnet. Dette er en misforståelse. Den såkalte relasjonelle vending og forståelsen av menneskets grunnleggende relasjonelle behov – for trygg tilknytning, selvbekreftelse og fellesskap – representerer en nødvendig og vesentlig utvidelse av psykoanalytisk motivasjonsteori (Gullestad & Killingmo, 2013). Behovet for tilknytning er primært og biologisk forankret og kan ikke avledes fra drift, slik Freud tenkte. Her er Karterud og jeg helt på linje. Når jeg begir meg inn på prosjektet å forsøke å tenke rundt drift og seksualitet som motivasjonelle krefter, er det med en selvfølgelig forankring i et objektreasjonsperspektiv.

Drift og relasjon

Utgangspunktet mitt er spørsmålet om vi med betoningen av relasjonsbehov har kommet i skade for å kaste barnet ut med badevannet – om relasjonsperspektivet har fortrenget driftsperspektivet. Et liknende spørsmål lå til grunn for Peter Fonagys (2008) frekvensanalyse av henvisninger til seksualitet i psykoanalytiske tidsskrifter, som viste seg å ha falt dramatisk fra 1925 til 2000. Karterud sier seg enig med meg i at dersom primære relasjonsbehov «går på bekostning av seksualdriften, har vi et problem». Det er nettopp det jeg mener vi har. Ronald Fairbairns (1952) kjente sitat om at mennesket er objektsøkende, ikke lystsøkende, innebærer – slik jeg leser ham – en unødvendig polarisering mellom relasjon og lystsøkende drift. Når Heinz Kohut (1971; 1978) snakker om seksualitet, er det i hovedsak som uttrykk for selv-forstyrrelser: Onani hos små barn og heftig seksuell aktivitet i ungdommen ses som uttrykk for og forsvar mot dypere opplevelse av tomhet og fragmentering av selvet, som er Kohuts fokus. Seksuelle handlinger kan selvsagt være uttrykk for selv-forstyrrelser, men Kohut unnlater å behandle seksualitet som lystsøken og som eget motiv. John Bowlby (1969) ser seksualitet som et separat atferdssystem, samtidig som han fremholder at det er «unusually close linkages» (Bowlby, 1969, s. 281) mellom dette systemet og tilknytningssystemet. Et problem med Bowlbys diskusjon av seksualitet, slik jeg leser ham, er hans generelle poengtering av alle systemers funksjon. På denne bakgrunn skriver Bowlby om homofili at fordi «the object towards which they are directed is inappropriate, the functional consequence of reproduction cannot follow» (Bowlby, 1969, s. 167). Et av Freuds hovedpoeng i diskusjonen av menneskets psykoseksualitet er at verken objektet eller målet for den seksuelle lystsøken er gitt, men tvert om gjenstand for stor variasjon: Lystens veier er utallige! Og heller ikke Bowlby behandler seksualitet som lystsøken og som eget motiv.

Mitt anliggende er en teori som omfatter både relasjonsbehov og seksualitet som grunnleggende krefter i menneskelivet. Jeg søker å vise at det er fruktbart å se de to drivkreftene som «innvevd» i hverandre. Når jeg her leser Freud, er det gjennom nyere teoridannelse – ikke for å skru klokken

tilbake. Nærlesningen viser, som jeg sier i konklusjonen på min artikkel, at «relasjonen er med fra starten av i Freuds utforskning av menneskets psykoseksualitet» (s. 820). Samtidig søker jeg i artikkelen å utdype hvordan seksualiteten formes i et tidlig affektivt samspill, ikke minst gjennom objektets ubevisste seksuelle budskap.

Psykoanalysens vitenskapelighet

Karterud hevder at psykoanalysens hovedproblem er at «man avviser utfordringen om empirisk testing av egne påstander». Han gjentar en kritikk mange har fremført før ham – diskusjonen om psykoanalysens forhold til vitenskapelighet og empiri er på ingen måte ny (Grünbaum, 1984; Holt, 1989; Webster, 1995). Imidlertid forholder han seg ikke til forskning som underbygger sentrale psykoanalytiske antakelser (Westen, 1999; Westen & Gabbard, 2002; Berlin, 2011; Schore, 2011; Kandel, 2006; Kandel, 2012; Rice & Hoffman, 2014; Leuzinger-Bohleber & Kächele, 2015). De siste tiårene har internasjonal psykoanalyse i økende grad fremhevet behovet for forskning og dialog med andre vitenskapelige disipliner. Det er i tråd med den posisjonen Harald Schjelderup, psykoanalytiker og Norges første professor i psykologi, stod for her i Norge: en «psykoanalyse i akademia». Gjennom de siste tiår er psykoanalysen utvidet, revidert og nyansert blant annet med utgangspunkt i utviklingspsykologiske studier (Stern, 1985; Fonagy et al. 2002; Emde, 1999), nyere hukommelsesforskning (Fonagy, 1999; Shevrin, 2002) og nevrovitenskap (Solms, 2001).

At psykoanalysen «mangler emosjoner», slik Karterud hevder, er en oppsiktsvekkende påstand. Affekt står, teoretisk så vel som klinisk, i sentrum av psykoanalytisk teori (Gullestad, 2003). At psykoanalysen endres og videreutvikles i tråd med ny kunnskap og ny empiri, er i tråd med Freuds syn: «For these ideas are not the foundation of the science upon which everything rests. That foundation is observation alone. They are not at the bottom but at the top of the whole structure, and they can be replaced and discarded without damaging it» (Freud, 1914).

Hva er empiri?

Hva så med det empiriske grunnlaget for Freuds teori om psykoseksualitet? Karterud hevder at teorien ikke har «forankring i virkeligheten». Driftsbegrepet, som ligger «på grensen» (Freud, 1905) mellom kropp og psyke, representerer en abstraksjon. Testing av denne type komplekse begreper på overordnet teoretisk nivå kan vanskelig finne sted med design som konkluderer enten med verifisering eller falsifisering. Det betyr ikke at vi må forkaste begrepet, slik jeg ser det. Vitenskaper trenger antakelser om teoretiske «førsteprinsipper». Et sentralt spørsmål i denne sammenhengen er hva vi regner som empiri. For Karterud synes empirisk verifisering å være ensbetydende med funn av korrelater i hjernen: «... ingen hittil har funnet libido som noen målbar størrelse som er lokalisert til bestemte deler av hjernen», skriver Karterud. Jeg ønsker også nevrovitenskapelige studier velkommen. En forskningsgruppe i Frankrike mener å kunne underbygge sentrale deler av Freuds seksualteori (forestillingen om seksualdriftens «driv», mål og objekt) ved hjelp av fMRI-studier, samtidig som de fremholder at ideen om driftens kilde må revideres: Kilden ligger ikke i perifere erogene soner, men snarere i sentral prosessering av stimuli (Stoléru, 2014). Slike studier kan nok underbygge fenomenet seksualitet fra en viss synsvinkel – subjektiv opplevelse av lyst har selvsagt også en forankring i hjernen. Fenomenologisk tilfører imidlertid lokaliseringen av menneskelige motiver i hjernesubstrater lite – menneskelig motivasjon blir ikke mer virkelig av at vi vet at visse substrat i hjernen er involvert i våre tanker og følelser (Solms, 2001). fMRI-studier belyser i liten

grad menneskets indre psykiske liv – ønsker, drømmer, begjær, eller motsetningene og den uløste spenning i menneskets kjærlighets- og seksualliv, som er noe av det jeg ønsket å tematisere i min artikkel. Spørsmålet om hjerneforskningens relevans for psykologisk vitenskap og klinisk praksis reiser grunnleggende epistemologiske problemstillinger (Sletvold & Rosenbaum, 2015) som Karterud ikke berører.

Også kliniske observasjoner er empiri – en ur-empiri (empiri betyr erfaringsbasert). Teori kan defineres som den til enhver tid mest fruktbare måte å forstå observasjoner på – teorien gir mening til våre observasjoner. Freud observerte barnets heftige lystsøken knyttet til ulike erogene soner, dets lidenskapelige forhold til sine foreldre, trangen til å være utvalgt og nummer én, den tidvis glødende søskensjalousien og rivaliseringen om mor. På denne bakgrunn definerte han menneskets psykoseksualitet som en bred form for lystsøking. Kanskje vekker termen «infantil seksualitet» motstand fordi det er vanskelig å fastholde at seksualitet viser til et slikt vidt begrep om lyst? Freud anvendte også betegnelsen «sensuell» – han snakker for eksempel om «sensuell suging» (Freud, 1905) – som kanskje er en bedre betegnelse.

Mine erfaringer

Mine egne observasjoner kommer fra arbeidet med pasienters seksuelle vansker og parforholdets problemer. I klinisk praksis møter jeg ikke sjelden pasienter som lever i et stabilt og trygt forhold til en partner, men som samtidig føler seg fanget eller rastløse, eller de opplever at forholdet er dødt. De lengter etter mer spenning og er i skjul på jakt etter nye seksualpartnere. Det er en splittelse i kjærlighetslivet, som Freud tematiserte i flere arbeider. Her tilbyr driftsteorien et fruktbart perspektiv: tanken om libidinøst investerte, tapte objekter som aldri lar seg gjenfinne, og som forblir gjenstand for våre ubevisste lengsler; tanken om at menneskets seksualitet uvegerlig er knyttet til fantasier – bevisste og ubevisste – som ofte overskrider relasjonen til den aktuelle partneren; fascinasjonen ved hindringen; dragningen mot lidenskapelig villskap. Derved kan teorien tjene som motvekt til en idealisert tanke om det fullt ut harmoniske parforhold. Det dreier seg her om opplevelsmodaliteter som ikke rommes i behovet for trygghet eller selvbekreftelse.

Karterud gir meg rett i at vi må ha en teori om hva som driver oss. Jeg deler hans interesse for nyere affektiv nevrovitenskap og studiet av de grunnleggende emosjonelle systemer som er felles for alle pattedyr. Hans konklusjon – at det finnes «et mangfold av motivasjonelle krefter som setter sitt preg på våre relasjoner, innenfra» (s. 1037) kan jeg underskrive på. En sammenlikning av grunnleggende emosjonsforskning og psykoanalyse er en teoretisk interessant utfordring. Samtidig tviler jeg på om den affektive nevrovitenskapen fullt ut er i stand til å belyse menneskelig psykoseksualitet og spesifikt menneskelig affekt og begjær i all dets kompleksitet. Det fruktbare ved Freuds begrep om psykoseksualitet, slik jeg ser det, er betoning av at biologisk forankret drift omsettes i psyken som ønsker, følelser, fantasi og begjær. Til slutt: Karterud hevder at jeg mener at han med sin mentaliseringsbaserte terapi jobber «overflatisk». Hvor har han det fra? Det har jeg aldri skrevet eller ment. Tvert om, forskjellige pasienter profitterer på ulike former for terapier. Det jeg ønsket å fremheve, er at nedprioriteringen av psykoseksualitet som grunnmotiv kan medføre tap av kompleksitet på teoretisk så vel som klinisk nivå.

Referanser

- Berlin, H.A. (2011). The neural basis of the dynamic unconscious. *Neuropsychoanalysis*, 13, 5 - 31.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss*. Vol. I. Attachment. London: Penguin 1978.

- Emde, R.N. (1999). Moving ahead. Integrating influences of affective processes for development and for psychoanalysis. *International Journal of Psychoanalysis*, 80: 317 - 339.
- Fairbairn, W.R.D. (1952). *Psychoanalytic studies of the personality*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Fonagy, P. (1999). Memory and therapeutic action. *International Journal of Psychoanalysis*, 80: 215 - 223.
- Fonagy, P. (2008). A genuinely developmental theory of sexual enjoyment and its implications for psychoanalytic technique. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 56: 11 - 36.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E., & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization and the development of the self*. New York: Other Press.
- Freud, S. (1905). Three essays on the theory of sexuality. *Standard Edition*, Vol. 7, 123 - 245. London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1914). On narcissism. *Standard Edition*, Vol. 14: 67 - 73. London: Hogarth Press.
- Grünbaum, A. (1984). *The foundation of psychoanalysis.: a philosophical critique*. Berkeley: University of California Press.
- Gullestad, S.E. (2005). In the beginning was the affect. *Scandinavian psychoanalytic review*, 28: 3 - 10.
- Gullestad, S.E. & Killingmo, B. (2013). *Underteksten. Psykoanalytisk terapi i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holt, R.R. (1989). *Freud reappraised. A fresh look at psychoanalytic theory*. New York: Guilford.
- Kandel, E.R. (2006). *In search of memory. Emergence of a new science of mind*. New York: W.W. Norton & Company.
- Kandel, E.R. (2012). Biology and the future of psychoanalysis. A new intellectual framework for psychiatry revisited. *The psychoanalytic review*, 99: 607 - 644.
- Kohut, H. (1971). *The analysis of the self. A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders*. New York: International Universities press.
- Kohut, H. (1977). *The restoration of the self*. New York: International Universities press.
- Leuzinger-Bohleber, M. & Kächele, H. (red.) (2015). *An open door review of process and outcome studies of psychoanalysis*. London: International Psychoanalytic Association.
- Rice, T.R. & Hoffman, L. (2014). Defense mechanisms and implicit emotion regulation: A comparison of a psychodynamic construct with one from contemporary neuroscience. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 62: 693 - 708.
- Schore, A.N. (2011). The right brain implicit self lies at the core of psychoanalysis. *Psychoanalytic Dialogues*, 21: 75 - 100.
- Shevrin, H. (2002). A psychoanalytic view of memory in the light of recent cognitive and neuroscience research. *Neuropsychoanalysis*, 4: 131 - 139.
- Sletvold, H. & Rosenbaum, B. (2015) *Neurovidenskab og psykoterapi. I: Alberdi, F., Rosenbaum, B. og Sørensen, P., Moderne psykoterapi. Teorier og metoder*. København: Hans Reitzels Forlag, 527 - 542.
- Solms, M. (1995). Is the brain more real than the mind? *Psychoanalytic Psychotherapy*, 9 (2): 107 - 120.
- Solms, M. (2001). The interpretation of dreams and the neurosciences. *Psychoanalysis and History*, 3 (1): 79 - 91.
- Stern, D.N. (1985). *The interpersonal world of the infant. A view from psychoanalysis and developmental psychology*. New York: Basic Books.
- Stoléru, S. (2014). Reading the Freudian theory of sexual drives from a functional neuroimaging perspective. *Frontiers in human neuroscience*, 8: 157 - 182.

- Webster, R. (1995). *Why Freud was wrong: Sin, science and psychoanalysis*. New York: Basic Books.
- Westen, D. (1999). The scientific status of unconscious processes: Is Freud really dead? *Journal of the American Psychoanalytic Association* 47: 1061 - 1106.
- Westen, D. & Gabbard, G.O. (2002). Development in cognitive neuroscience, I: conflict, compromise and connectionism. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 50: 53 - 98.